

MATHIJS LINTJES

FABIAN

EEN EENVOUDIGE MAN
IN EEN OVERWELDIGENDE EEUW

Boekenplan

Emanuelle

Niet eerder had ik het gevoel bij *Supergrandad* niet welkom te zijn. Het was erger, ik was bang dat hij met de laatste krachten in zijn versleten lijf tegen mij zou gaan schreeuwen en me harde verwijten zou maken. Misschien zou hij me wel wegsturen. Aarzelend stond ik voor de koele blauwe deur in een lange witte gang van het Gorkums ziekenhuis. Ik schuifelde voor de deur heen en weer, draaide langzaam een kwart slag om en slenterde de gang verder uit.

Ik ben Emanuelle Westerman, zijn achterkleindochter. Met Fabian, mijn overgrootvader, heb ik vanaf mijn geboorte intensief contact gehad. Thuis was ik de jongste van drie kinderen, mijn zusje Lianne en mijn broertje Jeroen hadden een verbond gesloten om mij te laten doen wat zij wilden. Zo zag ik dat toen. Daarom was ik het liefst bij Supertje die mij m'n gang liet gaan. We trokken er vaak op uit, samen op de fiets. Jaren heb ik in het stoeltje voorop gezeten. Met steeds meer moeite stopte hij me er in en op een kwade dag kreeg hij me er niet meer uit. De fietsenmaker moest de leuning van het zitje doorzagen.

Nu was ik bezorgd dat de opname in het ziekenhuis de band tussen ons geweld zou aandoen en ik wilde geen ruzie. Met niemand, maar zeker niet met Fabian. Ik draaide me om en keerde op mijn schreden terug. Ik stopte bij de deur waarop zijn naam al was aangebracht: F.W.G. Westerman. Ik klopte zacht aan, drukte de deur open en schoof geruisloos de kamer binnen.

Vanuit zijn bed, waarin hij half overeind lag, keek hij me oplettend aan. Met die grote blauwe ogen die als twee gave eilandjes waren achtergebleven in een landschap vol barsten en kuilen. Met onverwacht harde stem klaagde hij me aan.

“Wat hebben jullie met me gedaan? Ik heb nog zo gezegd dat ik gewoon thuis wilde sterven

Mijn opdracht, zo had ik me heilig voorgenomen, was rustig te blijven, maar mijn handen voelden na die ene vraag al klam aan. Ik kon niet anders dan me verdedigen.

“Ik heb je niet laten opnemen *grandad*

“Maar ik lig hier wel, ondanks mijn uitdrukkelijke wens thuis te blijven. We gaan allemaal een keertje dood, waarom niet in mijn eigen huis?”

Zou ik hem kunnen bereiken, vroeg ik me af. Hij zag er boosaardig uit, piepte en kreunde bij het in- en uitademen terwijl zijn borstkast snel op en neer ging. “Mijn vader, jouw kleinzoon, heeft je op advies van de huisarts laten openemen. Ik heb hem gezegd dat je dat per sé niet wilde, maar mijn vader neemt nooit iets van me aan.”

“Jouw vader aast op mijn geld en jullie allemaal willen dat ik een record vestig, ik zal en moet de 100 halen. Hoe interesseert jullie geen moer.”

Steeds sterker kreeg ik het idee dat als hij zich zo bleef opwinden, hij de avond nog niet zou halen. Ik moest hem coûte que coûte kalmeren.

“Nee *grandad*, dat is niet waar. Als papa je erfenis had gewild, had hij je beter thuis kunnen laten doodgaan. Maar niemand wil dat je onnodig lijdt. Aan benauwdheid en pijn kan in een ziekenhuis een hoop worden gedaan.”

“Al weken heb ik bijna niet meer gegeten, maar genoeg gedronken om mezelf niet te vergiftigen. Mijn angst om blind en doof te worden loste zich langzaam op. Waarom moet ik opnieuw het laatste traject afleggen? Op een vreemde plek!”

Zijn hele wezen was een en al verbeterheid en afwijzing. Zo had ik Fabian nooit eerder gezien. Wanhopig vroeg ik me af wat ik nog zou kunnen zeggen. Mijn oude truc durfde ik niet te gebruiken. Als hij opstandig was sprak ik hem aan met super of nog beter met supertje. Maar als hij er niet aan toe was om zich te laten vertederen, werd hij des duivels. Ik zag zijn oude roofvogelnek, uitstekende jukbeenderen en zijn tot botjes vermagerde armen met veel loshangend vel. Hoe ik me er ook tegen verzette, geluidloos begonnen er tranen over mijn wangen te rollen. Toen ik even kans zag om door mijn tranen heen te kijken, lag er een andere man met ogen die me zonder boosheid opnamen. Hij trok me naar zich toe. Schielijk plaatste ik mijn rechterhand achter zijn lichaam om te voorkomen dat ik op het breekbare karkas van zijn borst zou steunen.

“Het spijt me Emanuelle, ik was onredelijk, jij hebt het niet gedaan.”

Hij hapte even naar lucht.

“Ik kan niet tegen jouw tranen, dat is mijn zwakke punt. Dat verandert de zaak niet, ik heb er geen zin meer in, in ben het helemaal zat. Het is vernederend om na even te zijn ingedut, wakker te worden in je eigen pies en stront. Wat me vanochtend weer is overkomen. Ik walg van mezelf.”

“Oh nee supertje, dat mag je niet zeggen. Dat overkomt ons allemaal, we komen op aarde te midden van plas en poep en zo vertrekken we ook. Het is niet anders.”

Hij zweeg, leek allerm minst overtuigd, maar zijn boosheid keerde niet terug. Ik wist dat ik me op glad ijs begaf, maar ik moest de gok wagen.

“Je hebt me beloofd je levensverhaal te vertellen”

“Dat ken je toch al, daarvoor hoeft mijn leven niet verlengd te worden. In de loop van de tijd heb ik je alles verteld.”

“Ik wil het nog een keertje horen, in de juiste volgorde, uit je eigen mond, met alle emoties en nuances die er bij horen.”

Hij glimlachte en daar lag hij weer, *my old supergrandad*.

“Wie interesseert zich voor mijn leven kind, ik heb geen uitvindingen gedaan, geen heldendaden verricht, geen mensenlevens gered en ik ben geen miljardair geworden.”

Zijn laken was verschoven, ik trok het recht en liet mijn vingers door zijn haren glijden. Ondanks zijn 99 jaren had hij een volle, prachtig witte haardos.

“Geen sensationele feiten super, maar je hebt gedacht, gevoeld en beschouwd. In een eeuw ben je een heel ander mens geworden. Dat is zeer bijzonder.”

Hij trok zijn benige schouders op en lachte maar eens.

“Ik vraag aan het hoofd van de verpleging wanneer ik het beste kan komen. Dan lees ik je eerst een half uurtje voor uit de krant, laat je daarna een uurtje vertellen, wat ik opneem en tot slot lees ik je weer voor totdat je in slaap valt.”

Fabian lachte voluit en ik dacht: ik heb mijn verhaal, dat bestemd is voor mijn promotie. Dat vond *supergrandad* een hele eer en voor hem dé reden om hieraan mee te werken. Voor mij was het als een geschenk uit de hemel. Ik hoefde niets te verzinnen, alles wat ik nodig had kon ik putten uit zijn leven. Niet alleen had hij nagenoeg een volle eeuw geleefd, maar hij had alle veranderingen meegemaakt en was met zijn tijd meegegroeid. Ik vond Fabian een fantastische man, ik zou hem erg gaan missen.

0-0-0

’s Middags heb ik wat spullen van mezelf overgebracht naar Fabians woning. Voordat ik het ziekenhuis verliet vroeg hij me of ik op zijn huis wilde passen. Zijn verzoek verraste me, natuurlijk wilde ik op zijn huis passen, maar had hij het idee ooit nog naar huis terug te keren?

Verder vroeg ik me af of hij nog tijd genoeg zou krijgen om zijn verhaal te doen. Of zou hij toch weer opstandig worden tegen zijn lot en mij het ziekenhuis uit *bonjournen*? Met de nodige reserves begaf ik me de volgende ochtend gepakt en gezakt richting *Supergrandad*. Hij begroette me vriendelijk.

Fabian

Mijn geboorte kwam ongelegen, Emanuelle, naar ik later steeds opnieuw hoorde. Alsof het mijn schuld was. Ik was te vroeg. Clarence, mijn moeder, had nog niet op me gerekend. Iedere onverwachte gebeurtenis was een drama voor haar, zeker een geboorte in de nacht van Oud op Nieuw. De kraamvrouw moest worden gehaald, de gasten moesten worden afgezegd en alles moest met spoed in gereedheid worden gebracht. Alle opwinding ten spijt verliep de geboorte voorspoedig, ik heb er in elk geval niets aan overgehouden. Nou ja, wel het leven natuurlijk. Een leven met strijd. Dat begon al over mijn naam. Volgens mijn vader moest hij of zijn vader worden vernoemd. Willem of Gerrit dus. Maar mijn moeder had een grondige afkeer van Hollandse voornamen die altijd tot één lettergreep werden afgekort. Wim, Gert, Jan, Kees, Aap, Noot, Mies. Door stugge volharding heeft ze gewonnen, het werd Fabian. Fabian Wilhelmus Gerardus. Mooi hé. Vernoemd naar de befaamde Engelse club. Ze hoopte dat mijn zus Carla, ook al niet vernoemd en voluit Carolina Elisabeth, muziek zou gaan studeren en dat ik schrijver zou worden. Maar namen zijn, heb ik gemerkt, niet geschikt om kinderen een bepaalde richting op te sturen. Tot mijn eerste verjaardag schijnt er niets opzienbarends te zijn gebeurd. Kort daarna werd ik ziek en onze huisarts kon geen oorzaak vinden. Een geraadpleegde collega haalde zijn schouders op, een derde arts schudde slechts met zijn hoofd. Uiteindelijk adviseerde onze huisarts mijn moeder om mijn doodshemdje klaar te leggen. Het paste Clarence helemaal niet om daaraan gevolg te geven. Twee weken heeft ze bij me gewaakt totdat ze de laatste nacht, oververmoeid, in slaap viel. Uit een diepe slaap werd ze gewekt door mijn aanhoudende noodkreten om eten. Die crisis heeft me blijkbaar voor de rest van mijn leven immuun gemaakt tegen van alles en nog wat. Er is nog een memorabel feit uit die tijd. Toen ik weer aangesterkt was is er een foto van me gemaakt. Gekleed in een bruin truitje, een bruin broekje en bruine slobkousen er onder, werd ik geplaatst op een bruin houten bankje met links en rechts van me keurig opgestapelde blokken alsof ik daarmee mocht spelen. Het enige niet bruine is mijn chagrijnige gezicht. Volgens tante Til, een zus van Clarence, lag daarop een uitdrukking van: ik heb niks aan jullie, ik zoek het zelf wel uit. Wat ik mezelf herinner is mijn beenbreuk toen ik vier jaar oud was. Ik was op een hoge stapel bouwmaterialen achter ons huis geklommen, de bovenste planken begonnen te glijden. Ik gleed mee en kwam met een harde klap op de grond terecht. Pijn heb ik niet gevoeld, maar ik raakte in paniek toen ik overeind krabbelde en probeerde weg te lopen. Ik zakte door mijn rechterbeen en werd doodsbang dat ik daarop niet meer zou kunnen staan. Het leek me zo erg dat ik nooit meer met mijn vriendjes zou kunnen spelen en ik hen alleen maar zou kunnen gadeslaan vanachter de ramen. Clarence hilde en klaagde dat ik altijd aan het klimmen was en dat ze dit ongeluk allang had zien aankomen.

De groenteman bracht ons met zijn paard en wagen naar onze huisarts. Die mopperde op Clarence omdat ze maar bleef snikken terwijl ik geen kik gaf. De huisarts zette het been zelf door op goed gevoel net zo lang te rukken en te trekken totdat de uiteinden van de botten tegen elkaar zaten. Daarna ging het gips er om heen en ik moest nog vijf weken het bed houden.

Eerst even iets anders. Zeker al een jaar had ik lopen zeuren om een prachtige verhuishwagen. Die bestond uit een span van vier zwarte paarden op wieltjes die twee dichte wagens voorttrokken. Die wagens waren hel geel en fel rood geverfd en zaten met een trekstang aan elkaar. Allebei hadden openslaande deuren aan de achterkant en een royale schuifdeur opzij. Door die schuifdeuren moest worden geladen en door de openslaande deuren gelost. Telkens als we in de buurt van de winkel kwamen trok ik mijn ouders mee om er naar te gaan kijken. Ze vonden hem te duur en dus bleef hij in de etalage staan pronken.

Nog dezelfde dag van mijn beenbreuk kwam mijn vader 's avonds met een grote doos thuis. Daar bleek de geweldige verhuishwagen in te zitten. Omdat ik er nog niet mee kon spelen werd hij een op een tafeltje naast mijn bed gezet, zodat ik er de hele dag naar kon kijken, de schuifdeuren open en dicht kon schuiven en de delen kon loskoppelen en weer aan elkaar bevestigen. Hij werd almaar mooier. Toen ik weer ter been was mocht maar één vriendje, Thomas, met mijn auto meespelen. Hij was te kostbaar om hem bloot te stellen aan ruzietjes in een groepje vriendjes.

Maar voor het zover was kwam eerst de huisarts het gips van mijn been verwijderen. Gemeen lachend kwam hij op me af en brulde dat hij mijn been er af ging zagen. Terwijl ik op de keukentafel moest gaan liggen haalde hij een groot zaagmes te voorschijn en zwaaide daarmee. Het blonk, was erg groot en zag er gevaarlijk uit. Mijn moeder probeerde me aldoor gerust te stellen, maar de huisarts brulde nog harder dat het niet anders kon en mijn been er af moest. Ik zweette peentjes, om een hedendaagse uitdrukking te gebruiken. Hij moet gezien hebben dat ik doodsbang was, maar de rotzak trok er zich niks van aan. Vanaf het moment dat hij het mes richting mijn been bewoog heb ik mijn ogen dicht gedaan. Ik voelde en hoorde vooral het mes knarsend door het gips zagen. Ik trilde nog heftig toen ik doorhad dat het mes in de lengte werd bewogen en ik merkte daarna op dat ik helemaal geen pijn voelde. Ik durfde mijn ogen weer open te doen en zag dat de huisarts bezig was het gips en de laag watten er onder van mijn been af te pellen.

Het leed was nog niet geleden. Mijn vader nam me mee voor een fikse wandeling, maar ik kon hem niet bijhouden. Mijn beenspieren waren door vijf weken bedrust verslapt en door de grote inspanning gingen ze steeds meer pijn doen. De huisarts had echter gezegd dat ik flink moest oefenen, dus hield mijn vader ondanks mijn noodkreten er stevig de pas in. Na die eerste mars weigerde ik nog verder met hem mee te gaan, ik ging wel met mijn vriendjes spelen. Toch dat viel ook tegen. Zij hielden volledig rekening met me, maar ik

was bang dat ik bij een onverwachte beweging of een sprong weer mijn been zou breken. Mijn angst is weggesleten, meegesleurd door alle leuke spelletjes vergat ik aan mijn been te denken. De praktijk bewees dat het goed was genezen.

Volgens Clarence ben ik een rustig kind geweest dat weinig huilde. Om die reden zal ze blij met me geweest zijn, vermoed ik. Ze kon niet tegen huilbaby's maar had tegen incidentele huilbuien wel iets gevonden. Zodra ik mijn mond iets te ver open deed begon ze te zingen met haar heldere *mezzo*. Een enkele keer was het middel niet probaat en moest ze zichzelf gaan begeleiden op de piano. Dan vergat ik zelfs mijn buikpijntjes, wist men te vertellen. In heel ernstige situaties zong ze Franse kinderliedjes. De meeste ken ik niet meer, maar eentje heb ik onthouden. *'Douze petits cochons qui tournent en rond, tu en prends un et puis tu dances, il te fera la révérence.'*

Soms was ik te rustig. Dan zat ik – het liefst onder de eettafel – te spelen met houten blokken waar ik van alles en nog wat van maakte. Tante Mathilde – mijn moeder zei Til maar dat mochten mijn zusje Carla en ik niet zeggen – hield er rekening mee dat ik wel eens achterlijk zou kunnen zijn. Toen Carla dat hoorde begon ze me direct te leren tellen. Dat had ik gauw door en ik wilde meteen leren klokkijken. Het hield me al langer bezig hoe Clarence wist dat Willem, mijn vader, op weg was naar huis en zij het eten moest gaan opzetten. Als je kunt tellen begrijp je ook hoe de klok werkt en het klokkijken had ik vlug onder de knie. De hele dag was ik bezig te melden hoe laat het was. Dat begon Clarence te vervelen maar ze was ook trots op me. Het was de enige keer in mijn leven dat ze trots op me was. Ze vond het normaal dat je je best deed en op school goede cijfers behaalde. Alle buurvrouwen kregen te horen dat ik al kon klokkijken. Die geloofden er niets van en daarom werd ik minstens tien keer per dag gevraagd even op de torenklok te kijken hoe laat het was.

Van tante Mathilde kreeg ik naar aanleiding van mijn eerste schoolrapport een stoommachientje. De goede cijfers zullen haar zijn meegevallen, denk ik. Het was een heerlijk stuk speelgoed. Boven een kleine spiritusbrander zat een keteltje met vulgat, peilglas en alarmfluit, allemaal heel echt. Ik vulde het keteltje met water en verhitte dat met het spiritusbrandertje. Na verloop van tijd begon zich stoom te vormen dat door een buisje werd geleid naar een cilinder met twee drijfstangetjes, die een vliegwiel aandreven. Met spanning wachtte ik op het ogenblik dat de drijfstangetjes sissend en stoom blazend op gang kwamen. Op het vliegwiel kon ik diverse toestelletjes aansluiten die vrolijk meedraaiden. Het was een leuk ding maar nog leuker was om het helemaal uit elkaar te halen en weer in elkaar te zetten. Clarence werd daar heel zenuwachtig van omdat ze dacht dat ik op een kwade dag het ding niet meer kon monteren en wat zou ze dan tegen haar zus moeten zeggen?

De straat is erg belangrijk voor me geweest, Emanuelle, zodra ik uit de voeten kon speelde ik op straat. Altijd met vriendjes die ik op straat ontmoette.

Belemmeringen waren er nauwelijks, af en toe kwam er een fietser of een paard en wagen voorbij. Een auto was een bezienswaardigheid, als er een aankwam waarschuwden we elkaar: "Een automobiel, een automobiel." We kenden heel veel spelletjes. Hinkelen, krijgertje, hoepelen, verstoppertje, tollen, boompje wisselen, tikkertje en landjepik. Landjepik vond ik fantastisch. Een kaal stuk grond werd met lijnen in vakken verdeeld die aan elkaar grenden. Vanaf je eigen grond gooide je om beurten een puntige vijl in het grondstuk van een andere deelnemer. Bleef die staan dat mocht je vanaf dat punt een stuk grond bij het jouwe voegen. Zolang je met twee voeten op je eigen land kon staan mocht je blijven meespelen. Later heb ik me verbaasd dat ik zó fanatiek meedeed, alsof mijn leven er van afhing.

Carla was nog belangrijker, ze was mijn paar jaar oudere zus, maar ook mijn speelvriendje, vertrouwensvrouw en een beetje vriendinnetje. Als ik iets wilde weten vroeg ik het niet aan Clarence maar aan Carla. Ze heeft me over alles en nog wat voorgelicht, zodat ik daarvoor niet de straat nodig had. Ze was mijn leukste speelvriendje, ik kon met haar stoeien en knuffelen, waar ik allebei behoefte aan had. Vooral toen ik wat ouder en sterker werd stoeide ze met me als een jongen. Ze wilde net als ik winnen en daarvoor was alles op geweld na geoorloofd. Carla draaide zo nodig een arm op mijn rug of ze knelde mijn hals vast in haar arm. Ze drukte een knie in mijn buik om mij onder zich te houden en als ik er onderuit wilde draaien, draaide ze net zo hard mee. Maar als ik met mijn hoofd tussen haar benen terecht kwam, wist ze dat ik gestreeld wilde worden. Ze liet dan haar dijbenen zachtjes langs mijn wangen en oren glijden.

Mijn eerste grote stap naar buiten toe was mijn lidmaatschap van het kerkkoor. Dat was een koor van mannen en jongens, vrouwen zaten in de kerk. De gehuwde vrouwen met hoed op naast hun mannen, de meisjes bij de meisjes, armen en benen bedekt. Het koor kostte me veel tijd, minstens één maal per week repeteren, 's zondags zingen in de Hoogmis maar ook tijdens het Lof en verder bij alle feesten en plechtigheden het hele jaar door. Daarvoor moest extra gerepeteerd worden. Het Lof was een dankzegging die meestal 's avonds om zeven uur plaats vond. Op hoge feestdagen als Kerstmis, Pasen en Pinksteren was het Lof om vijf uur 's middags. Tijdens een plechtig Lof werd het *Tantum Ergo* van Jansen gezongen. Hoe langzaam wij ook zongen, het kerkvolk kwam er nog lijkiger achteraan.

Ik hield van de kerkmuziek, zowel het Gregoriaans als de missen en liederen van diverse componisten en ik vond het prachtig om voor een kerkelijke feestdag een vierstemmige mis in te studeren. Nog belangrijker was dat ik niet in een kerkbank hoefde te zitten en niets te doen had. Op eerste kerstdag moest ik vier maal zingen. Eerst de nachtmis bij de soldaten, dan om vijf uur de Nachtmis in de kerk, om tien uur de Hoogmis en tenslotte om vijf uur een plechtig Lof. De Nachtmis was erg in trek, ook bij de protestanten.

We vonden het prachtig dat ze in groten getale kwamen, het Ware Geloof trok ook andersdenkenden. Zelf vond ik de liturgie van Goede Vrijdag en paasaterdag mooier. Tijdens de mis op Goede Vrijdag zongen we litanie van Alle Heiligen die als een mantra door de kerk golfde. *Sancta Maria* zong het koor en *ora pro nobis* door de gelovigen. *Sancte Matheus* door het koor en *ora pro nobis* door de gelovigen en zo verder. Steeds riep het koor een andere heilige aan en zongen de gelovigen bid voor ons.

De Paaswake begon in schemerdonker en tijdens het begin van de kerkdienst stak achter in de kerk een priester een kaars aan. Tijdens een kleine processie werden, bank na bank, de kaarsen van de gelovigen aangestoken en werd steeds weer *Alleluja, de Heer is waarlijk verrezen, alleluja* gezongen. Het mooiste van alles was dat de gelovigen, rijk en arm, jong en oud, elkaar na de dienst op straat zalig kerstfeest of zalig Pasen toewensten. Het gaf een intens gevoel van harmonie en verbondenheid.

De kerkbank, waar ik met mijn ouders en Carla zat als ik niet hoefde te zingen, vond ik ronduit verschrikkelijk. We zaten in het voorste deel van het middenschip op drie gepachte plaatsen. Carla en ik namen samen één plek in. Wanneer er anderen op onze plaatsen waren gaan zitten stuurde mijn vader hen weg. Dat was al erg, maar het werd nog erger als ze niet wilden vertrekken en mijn vader de Suisse er bij haalde. Daar schaamde ik me rot voor. Ik kon het niet onder woorden brengen, maar ik vond het gedrag van mijn vader niet in de kerk passen. Carla en ik hebben er op den duur wel iets op gevonden. Al ruim voor tijd begonnen wij onze ouders tot spoed te manen, zodat anderen nauwelijks de kans kregen om op onze plekken te gaan zitten. We bleven de schande voor.

Natuurlijk ging ik naar de katholieke school, bij de nonnen. Vooral op de kleuterschool waren de nonnen gek op knuffelen. Verdwaalde moederlijke instincten, vermoedde ik al heel jong en dus wel te verontschuldigen, maar geen van de kinderen moest er iets van hebben. We hadden een natuurlijke afkeer van de gladde haarloze gezichten onder de witte kappen, die nooit door de wind werden gestreeld of door de zon gekust. Ze waren in de zestiger jaren nauwelijks verdwenen of de islamitische vrouwen kwamen er voor in de plaats met hun hoofddoekjes en *burka's*.

Thuis vond ik het altijd wel leuk. Wanneer Carla en ik uit school kwamen stond de thee klaar. Thee met een koekje, we hebben jarenlang niets anders gekregen. Mijn moeder luisterde naar onze verhalen, daarna ging ieder zijn eigen gang. Mijn vader vroeg nooit wat we gedaan hadden, maar hij was wel in voor een spelletje. Toen ik klein was reed ik paard op zijn rug, ik wilde niet naar bed voordat we een rondje door de woonkamer hadden gemaakt. Mijn ouders deden weinig met ons, uitgezonderd op de zondagen. We gingen met zijn vieren naar de kerk en 's middags maakten we een wandeling, door de stad, over de wallen of bij mooi weer langs de rivier. Misschien was de wandeling de vervanging voor buitenspelen.

Dat hoorde blijkbaar niet op zondag, ik weet niet vanwege de zondagse kleren of om de gereformeerde burenen.

Toen al viel mij het standsverschil op. Mijn vader droeg een hoed, arbeiders droegen een pet. De man met de pet groette de man met de hoed eerst, maar mijn vader nam als eerste zijn hoed af als we de burgemeester, dokter of pastoor tegenkwamen. Ook voor onze huisarts die mijn been er af wilde zagen.

Wat we samen deden was één keer per jaar een reisje maken over de rivier. Naar Rotterdam of Nijmegen. Met een grote raderboot zoals je die nog niet ziet op oude afbeeldingen van schepen op de Mississippi. Geen schroeven achter aan maar met grote schepraderen opzij. In Nijmegen gingen we naar de Heilige Landstichting, in Rotterdam bezochten we diergaarde Blijdorp. Elk jaar gingen we ook met zo'n raderboot met het koor op bedevaart naar Den Briel. Wij zongen onderweg en de gelovigen baden, hardop of in stilte. Terwijl zij baden deden wij onze spelletjes waar zo'n boot met gangetjes en een paar dekken zich uitstekend voor leende. Dat werd oogluikend toegestaan mits we de stilte voor het gebed niet verstoorden. Ik was toen erg katholiek, ik geloof dat ik wel paus wilde worden of minimaal kardinaal. Een roeping om priester te worden heb ik nooit ervaren, ik werd meer getrokken door het aanzien dat die functies met zich meebrachten.

In de straat kregen we nieuwe burenen. Op een middag na school kwamen Eugenie en haar moeder kennismaken. Eugenie was even oud als ik en was een schattig lichtblond meisje. Haar lange krullen hingen tot ver op haar rug. Ik werd niet verliefd maar vond haar wel heel aardig en omgekeerd leek dat ook het geval. Dat werd door onze moeders ook gezien en die besloten ons samen op muziekles te doen. Het was een prachtig cadeau, misschien nog wel mooier dan de verhuiswagen. Hand in hand liepen we één keer per week na schooltijd naar de muzieklerares, mejuffrouw de Jong. Jarenlang zijn we samen hand in hand naar muziekles gegaan. Totdat een van de jongens uit mijn klas ons zo samen had gezien. Toen kon het opeens niet meer. Maar bij het afscheid nemen drukte Eugenie altijd een lief en vochtig kusje op mijn mond. Op weg naar huis zoog ik zoveel mogelijk van haar speeksel naar binnen alsof ik haar op die manier met me meenam.

Na het overlijden van mijn grootvader, die ik niet gekend heb, had mijn vader zijn aannemersbedrijf overgenomen. Opa scheen goed te verdienen omdat hij ook nieuwe huizen bouwde. Onder mijn vaders leiding kromp het bedrijf doordat hij voornamelijk onderhoudswerkzaamheden uitvoerde en bijna geen nieuwbouw pleegde. Volgens hem kwam dat omdat er te weinig geld onder de mensen zat. Volgens mijn moeder was haar echtgenoot niet actief genoeg en ook te weinig zakelijk. Hij vond het belangrijker om Jan en Alleman te vriend te houden dan om meer inkomsten te verwerven. Mijn vader verweerde zich met de stelling dat zijn vrouw zich te veel identificeerde met haar zus Mathilde, die met de zoon van een rijke planter was getrouwd en die barstte van het

geld. Hij had zich in Nederland gevestigd en dreef een lucratieve handel in koloniale waren en andere onbestemde artikelen.

Tijdens mijn jeugd hebben Thomas en ik regelmatig bij tante Mathilde gelogeed. Ze woonde met haar man op een landgoed in Blaricum. Alles was, in elk geval in de ogen van Thomas en mij, heel erg groot. De oprijlaan naar de villa, de woning zelf met bordes, de tuin er om heen met een groot gazon er voor en een stuk bos er achter. Door die plek werden magische krachten in ons tot leven gewekt. We vonden overal geheimzinnige plekjes met als hoogtepunt de vijver in het bos met het eiland er middenin. Dat was dicht begroeid en onbereikbaar omdat we op het eiland geen aanloop konden nemen om terug te springen. Het mooiste vonden we dat tante Til een butler had, een echte butler die niet James maar Henri heette. Waarschijnlijk was zijn naam niet zo, maar werd hij Henri genoemd – met Frans accent – omdat dit deftig klonk. Hij liep altijd in jacket, was heel beleefd en in het begin lachte hij nooit. Wanneer Mathilde twee maal belde serveerde hij stilzwijgend de thee of de maaltijd. Alles verrichtte hij even plechtig als de pastoor de mis opdroeg. Nu denk ik dat het zijn manier was om in deze nederige functie zijn waardigheid te behouden. Vanaf het ogenblik dat hij binnenkwam tot het moment dat hij de salon verliet, volgde ik hem met mijn ogen. Hij negeerde me en gunde me geen blik waardig. Toen ik hem met mijnheer aansprak keek hij me opeens welwillend aan en antwoordde met ‘jongeheer Fabian’. Thomas en ik vroegen hem vriendelijk ons gewoon bij onze voornamen te noemen en dat jongeheer weg te laten. Vanaf dat moment waren we vrienden, hij deed alles voor ons, hielp ons zelfs met het bouwen van een boomhut. De enige keer dat wij hem zonder jacket hebben gezien.

Die plek inspireerde Thomas en mij om plannen te maken voor de toekomst. Wanneer wij groot waren geworden zouden we gaan reizen, door ondoordringbare oerwouden en over uitgestrekte savannes trekken en tot in onherbergzame oorden doordringen. De aarde zou ons werkterrein worden. De aarde die toen nog onvoorstelbaar groot en evenzeer onbekend was. Een buurman gaf als zijn mening dat de aarde een platte schijf was, waar je van af kon vallen. Mijn vader zei dat de oude man kinds was en wij niet naar zijn onzin moesten luisteren. Dat zette mij aan om alle boeken over de aarde en het heelal te lezen die ik kon bemachtigen. Ik werd daar zo door gegrepen dat ik me voornam om natuurkunde te gaan studeren. Dat idee groeide in de loop van enkele jaren en nam steeds meer omlinjnde vormen aan. Ik zou niet alleen natuurkunde gaan studeren, maar ik zou alle geheimen van de kosmos doorgronden en onthullen.

Emanuelle

Fabian deed me verstedd staan. Na een paar dagen was zijn stemming omgeslagen, van opstandig en depressief tot berustend en opgewekt. Naast zijn bed stond ingewikkelde apparatuur opgesteld en hij kon zelf zo nodig een hap zuurstof nemen. De situatie omschreef hij met sic, semi intensive care. Maar vooral was hij tevreden over de verpleging. Hij was al enkele malen zelf naar het toilet geweest, weliswaar tussen twee verpleegkundigen in, maar het had hem zo goed gedaan dat zijn ontlasting in de wc terecht kwam in plaats van in zijn bed. Vol lof was hij over de behandelende vrouwelijke internist die hem 's avonds, in haar vrije tijd, nog even kwam opzoeken. Die omslag in zo'n korte tijd verbaasde me, dat was niets voor Fabian. Hij was een man van consistent gedrag, misschien wat rechtlijnig maar nooit humeurig. Ik was natuurlijk blij voor hem en voor mezelf, een compleet verhaal leek weer wat waarschijnlijker. Maar die omslag vertrouwde ik niet zo.

Fabian

De leukste gebeurtenis bij mij thuis was de muziekkavond. Er werden vrienden uitgenodigd, tante Til was er altijd en oom Darius nooit. Hem ontmoette ik alleen bij de avondmaaltijd in Blaricum. Wat hij verder uitvoerde was me onbekend. Volgens tante Til was hij druk bezet vanwege zijn zaken, mijn moeder zei dat hij aan het flierefluiten was. Met mijn vader, daarom wist ze het. Tijdens de muziekkavonden zong Clarence liederen en mijn muziekklerares mejuffrouw de Jong begeleidde haar op de piano. Carla en ik werden fraai uitgedost, zodat we niet uit de toon zouden vallen bij de gasten, die er stuk voor stuk verzorgd uitzagen. Carla en ik schoven tijdens de pauzes tussen de gasten door, die een biertje of een wijntje dronken. Wij deden ons tegoed met glaasjes limonade en we vermaakten ons met verstoppertje spelen. Ik hield altijd al van die muziek, maar als mijn moeder begeleid werd zong ze luider en mooier. Ze was levendiger, bewoog zich gemakkelijker en zag er stralend uit. Vooral bij de *Vier Letzte Lieder* van Richard Strauss ging ze voluit. Ik werd er steeds weer zo door ontroerd dat de tranen in mijn ogen sprongen. Maar dat wilde ik aan niemand laten zien en ik maakte me met Carla uit de voeten.

Tijdens die muziekkavonden waren mijn ouders opeens weer eensgezind. Ze zochten elkaar in de pauzes op, praatten en lachten met elkaar, brachten een toast uit en ging soms even gearmd naar de keuken. Pas veel later begreep ik dat mijn moeder iets met mejuffrouw de Jong had en dat deze geestesgesteldheid naar de buitenwereld toe stevig moest worden ontkend. Ik geloof niet dat het tot een echte verhouding is gekomen, dat zal Clarence niet aangedurfd hebben. Als tegenhanger voerden mijn ouders een act van goede verstandhouding op, wat ze in mijn ogen zo goed deden dat ik nooit iets

gemerkt zou hebben als Carla mij niet op het innige contact tussen onze moeder en mejuffrouw de Jong attent had gemaakt.

Nog iets over het kerkkoor. We zongen ook trouw- en begrafenismissen. Tweede klas, alleen in de kerk, eerste klas begrafenis ook op het kerkhof. Zelfs bij een begrafenisplechtigheid bestonden er klassen, hoe hoger de klas des te duurder natuurlijk. Het was feest voor ons, we kregen vrij van school om te zingen. Bij een eerste klas Requiem waren we door de gang naar het kerkhof de hele ochtend vrij. Voor mij was al vroeg: de een zijn dood, de ander zijn brood. We kregen er overigens niet voor betaald, hooguit werd bij een trouwpartij getrakteerd. Tijdens een Requiem voelden we uiteraard geen verdriet, we moesten opletten om ons niet uitgelaten te gedragen. Ook op zondag na de Hoogmis kon het uit de hand lopen als de organist tegen het einde van de dienst flink uithaalde. Bij voorkeur Bach en regelmatig klonk het *Toccata* en *Fuga*. We genoten daarvan, we konden dan net zo hard tegen elkaar schreeuwen als we wilden, het orgel loeide boven alles uit. Op een keer stopte de organist abrupt en na het laatste akkoord golfde een schreeuw door de kerk heen. Een andere koorknaap schraapte eens al zijn speeksel bij elkaar en mikte zijn kolossale fluim midden op de glimmende schedel van een ingetogen kerkganger. De fluim kletste op zijn hoofd en de ontstemde kerkganger stormde vervolgens vloekend en razend de trap naar het koor op. Martien werd van het koor verwijderd, wat wij erg overdreven vonden. We voelden ons ook een beetje medeschuldig omdat we er hartelijk om gelachen hadden. Dat was ongepast in het huis van onze Hemelse Vader.

Heel anders, maar gezongen werd er ook op de verjaardag van de Koningin. De kinderen van alle lagere scholen kwamen op de Grote Markt bijeen om vaderlandse liederen te zingen. De burgemeester stond op het balkon van het stadhuis om namens de koningin de aubade in ontvangst te nemen. Groot feest was het in 1909 toen Juliana werd geboren. De muziekkorpsen marcheerden door het hele stadje en strooiden vrolijke klanken rond zoals Zwarte Piet pepernoten bij het sinterklaasfeest. We liepen achter de muziek aan met oranje mutsjes op en zwaaiden met papieren rood-wit-blauwe vlaggetjes. Iedereen was blij alsof het een eigen kind, broertje of zusje was.

Op de rivierstrandjes konden we eindeloos spelen. De mooiste gelegenheid deed zich voor wanneer er een binnenschip had gelegen. De schipper zette zijn schip bij hoog water op het strandje neer, poetste het schip schoon en teerde het bij laag water. Na ongeveer een week was de schipper klaar en bij vloed voer hij weer weg. Het schip liet een grote kuil in het zand achter die bij vloed vol liep met water en visjes en bij laag water weer leeg liep door de kanalen die wij groeven. Wij bouwden fortten over die afvoerkanalen heen en zetten er sluisjes in om het uitstromen te reguleren en visjes te kunnen vangen. Daar konden we weken mee bezig zijn, want elke dag moesten we de waterwerken opnieuw bouwen omdat de vloed ze vernietigd had.

Toen mijn vader hoorde dat we steeds verder van huis speelden, verkondigde hij plechtig dat ik dan ook moest kunnen zwemmen. Van het zwembad, dat in een dode rivierarm lang, wilde hij niets weten. Dat was voor hem een poel van bacteriën waar je buiktyfus opliep doordat er ratten huisden. Hij leende een roeibootje bij onze burens en daarmee roeiden we om beurten tegen een lichte stroom op de Linge op totdat we voorbij het industriegebied waren. We gingen uit de kleren op een zwembroekje na dat we thuis al hadden aangehouden. Ik aarzelde hoe ik te water moest gaan, maar mijn vader gaf me plotseling een duw en ik lag overboord. Als een baksteen zonk ik naar de bodem, maar Willem zweefde al naast me en trok me mee naar boven. Hij hield mijn hoofd boven water en ik moest de schoolslag oefenen, almaar door, de hele middag heb ik in twee lange sessies in het water gelegen. Maar toen ik bekef thuis kwam had ik de elementaire beginselen van het zwemmen te pakken.

“Fabian verdrinkt niet meer”, loeide Willem geestdriftig, maar Clarence nam me bezorgd op hoe ik de zwemlessen had doorstaan. De hele zomer gingen we 's avonds een uurtje zwemmen, tegen het einde van het seizoen was ik een volleerde zwemmer die het in de rivier mocht gaan proberen. Een zekere watervrees heb ik altijd behouden, mogelijk als gevolg van de rigoureuze zwemlessen van Willem.

Op mijn twaalfde kreeg ik voor het eerst een plusfour. Zo noemde mijn moeder die broek, mijn vader sprak lachend over een drollenvanger. Het was bijna een lange broek die tien centimeter boven de enkel rond het onderbeen werd vastgemaakt. Ik weet het niet zeker maar ik denk dat er een elastiek aan de onderkant zat, waardoor de broek pofte. Maar de drollenvanger bracht geen verandering in mijn geesteswereld teweeg. De omslag van kind naar kwajongen vond in de kerk plaats door een toevallige gebeurtenis. Iedere woensdag ging ik naar de jeugdmis waar niet in gezongen werd. Dus zat ik gewoon tussen mijn vrienden in de kerk. We zaten op de achterste bank in het middenschip. Mijn vrienden waren inderdaad wat druk maar niet luidruchtig. Onverwacht dook de pastoor achter ons op en trok me zo hard aan mijn oor dat ik dacht dat hij mijn oorlelletje er af trok. Ik schreeuwde van pijn, rukte me los, siste hem woedend 'schoft' toe en rende de kerk uit. Toen ik uit school thuis kwam zat de pastoor in de woonkamer op me te wachten. Hij eiste excuus met een air alsof ik God zelf beledigd had. Ik vertikte het, zei dat ik niks gedaan had en dat hij zijn handen voortaan thuis moest houden. Het werd een eindeloos touwtrekken tussen hem, mijn moeder en mij. Uiteindelijk barstte ik in tranen uit en stuurde Clarence me naar mijn kamer toe. Ik schaamde me voor mijn tranen maar gloeide van trots dat ik geen excuus had aangeboden. Niet één keer ben ik meer naar de jeugdmis gegaan, mijn plaats was op het koor, niet tussen de gelovigen met een idiote pastoor als een op de loer liggende kinderbeul.

Tegen de overgang van lagere school naar gymnasium heb ik erg opgezien. Ik dacht daar geen enkele bekende tegen te komen terwijl de andere leerlingen elkaar lang kenden. Maar het gymnasium was een vergaarbak van bijzondere en openbare scholen uit Gorkum en wijde omgeving. We waren bijna allemaal vreemden voor elkaar en dat maakte de entree heel simpel. Mijn oude vriendjes bleef ik ontmoeten en op het gym maakte ik nieuwe vrienden. Van tijd tot tijd zag ik ook Carla die al voor het derde jaar op het gymnasium zat en zich er al helemaal thuis voelde.

Vrije woensdag- en zaterdagmiddagen bracht ik in de zomertijd vaak door met vrienden op de rivierstrandjes. We voetbalden wat, deden een spelletje met de bal in het water, zwommen een eindje of liepen stroomopwaarts en gingen dan te water om met de stroom mee naar ons strandje terug te zwemmen. Op een keertje dat de rest aan het zwemmen was, kwam een jongen uit een van de hogere klassen van het gymnasium op me af en wilde me op de grond gooien. We hadden hem geïrriteerd met ons voetballen, waarbij de bal soms op iemand terecht kwam of zand opwierp. Hij wilde me vastpakken maar ik wist me steeds weer los te rukken. Op een gegeven ogenblik kreeg hij me toch te pakken en gooide me op het zand. Voordat ik het besepte zat hij boven op me met één knie in mijn buik en zijn andere knie op mijn borstkast. Hij was misschien twee jaar ouder, een kop groter, veel sterker en een stuk zwaarder dan ik. Met zijn gewicht duwde hij me vast in het zand en zijn knie op mijn borst drukte zo zwaar dat ik nauwelijks nog kon ademen. Zijn handen had hij om mijn polsen geklemd, ik was machteloos. Met een grijns op zijn gezicht liet hij me weten dat ik genade moest zeggen. Ik vond de situatie benauwend, meende dat hij met zijn knieën mij de adem kon benemen, maar ik geloofde niet dat hij door mijn buik heen kon duwen of met zijn andere knie mijn borstkast kon indrukken. Niet echt levenbedreigend dus en om genade vragen zou een niet te verteren vernedering betekenen. Langzaam bewoog zijn knie op mijn borst richting mijn keel, maar ik merkte dat hij die niet echt dicht drukte. Ik kon nog steeds een beetje ademhalen en dus werd het wachten op mijn vrienden. In plaats van echt bang te worden begon ik waardering voor de jongen te krijgen met zijn mooie sterke lichaam. Hij pronkte met zijn brede borst, gespierde armen en dijbenen, die als zuilen op mijn lijf stonden. Dat moet hij in mijn ogen hebben gezien en dat leek hem gunstig te stemmen. Zijn schuiven met zijn knie was niet meer dan een schijnbeweging die als een streling aanvoelde.

Net tegen de tijd dat de druk hinderlijk werd, stormden mijn vrienden op de jongen af en trokken hem van me af. Met z'n vieren worstelden ze net zolang totdat ze hem achterover in het zand gedrukt hadden. Ze hielden hem in bedwang door geknield op zijn armen en benen te blijven zitten. Daarna nodigden ze mij uit hem onder dwang van mijn knie op zijn keel om genade te laten smeken. Ik heb even heel druk gedaan. Daarna ben ik geknield een tijdje rustig op zijn borstkast blijven zitten. Uiteindelijk had hij mij geen kwaad

gedaan en ik keek ook even vooruit. Zou ik hem nu dwingen om genade te vragen, dan zou hij me een volgende keer wel eens ongenadig kunnen aanpakken. Ik zou constant door mijn vrienden omringd moeten zijn om niet gepakt te worden. Er zat nog iets achter: ik had geen behoefte aan almacht. De grootste en de sterkste te zijn met de machtigste spierbundels, dat hoefde voor mij niet.

Met onze ouders hadden we afgesproken, dat we in de rivier altijd in groepsverband zouden zwemmen. Alleen was te gevaarlijk door de sterke stroom bij eb en door de kolken achter de kribben. Pieter maakte altijd grappen en hield iedereen voor de gek. Het hele gymnasium kende hem bij zijn bijnaam, de clown. Een van zijn geliefkoosde grappen was dat hij bij het zwemmen opeens zijn handen omhoog stak en om hulp riep. We sprongen allemaal direct in het water, maar wanneer we dichtbij kwamen ging hij er als een dolfijn vandoor. Voor de zoveelste maal riep hij weer om hulp, maar we geloofden hem niet meer en gingen verder met ons kaartspelletje. Omdat hij niet kwam opdagen zijn we hem na een tijdje toch gaan zoeken. Eerst met het idee dat hij zich wel ergens verstopt zou hebben, maar toen we hem niet vonden werden we behoorlijk zenuwachtig. We hebben overal in het water, vooral rond de kribben, naar hem gezocht en op de strandjes gevraagd of iemand hem had gezien. Hij bleef onvindbaar, mogelijk heeft hij kramp gekregen of is hij in een draaikolk terecht gekomen en in paniek geraakt. Nog dezelfde avond werd hij gevonden, achter een volgende krib, een kilometer stroomafwaarts.

Pieter was er niet meer. Mijn vrienden en ik werden voor de eerste keer in ons leven geconfronteerd met de dood. Natuurlijk hadden we te maken gehad met een dode oma, opa of buurvrouw, maar dat was een kwestie van leeftijd. Er waren oude en jonge mensen. Jonge mensen leefden oneindig lang en oude mensen gingen dood. De dood van een leeftijdgenoot konden we niet bevatten. We konden ons geen voorstelling maken van hoe het was om er niet meer te zijn. Van die tijd af zwierf de dood om ons heen als een zwart monster dat even bedreigend als ongrijpbaar was. Onze groep werd er nog hechter door met een natuurlijke vorm van solidariteit, die ik later nooit meer elders heb ervaren. Van opvang had niemand gehoord, er werd niet meer over gesproken. Het was gebeurd, we moesten er mee leven. Maar het hele seizoen was verpest, we deden geen spelletjes meer tijdens het zwemmen en we hielden elkaar angstvallig in de gaten. De rivier was onbetrouwbaar geworden. Het water veranderde van speelweide in een dunne en uiterst vloeibare stof die je kon verzwelgen. Pas het jaar daarna waren we de ellende vergeten.

Op school kreeg ik het vak biologie. De eerste les ging over het menselijk lichaam. Ik vond het razend interessant, het skelet, de spieren, de bloedsomloop, al die organen, het zenuwstelsel, de hersenen en de huid die alles zo mooi afsloot en omhulde. Maar op een nacht kreeg ik een nare droom, ik zag mijn inwendig organisme functioneren, het bloed stroomde door mijn aderen, boodschappen flitsten door mijn zenuwstelsel en mijn spieren bewogen

soepel, tot opeens mijn hart stopte. Het klopte niet meer, het stuwde geen bloed meer door mijn aderen en naar mijn longen, ik kreeg het erg benauwd en zakte weg in een peilloos diep zwart gat. Vanaf die droom werd ik soms ook overdag bevangen door angst dat mijn hart zou stoppen. Onbewust zat de gedachte er achter dat ik van veel organen er twee had: twee oren, twee ogen, twee nieren en twee longen, doch maar één hart. De dood van Pieter heeft me nog lang achtervolgd.

Desondanks bleef de rivier een trekpleister, ook gedurende de winter. Er was nog geen brug over de Merwede, in mijn herinnering waren de winters langer en strenger, de natuur overheerste. Wanneer na Nieuwjaar de vorst strenger werd en de ijsvorming toenam, vluchtten de schepen de Vluchthaven in. Tussen de steeds groter wordende ijsschotsen werden boomstammen, roeiboten en schuilhutjes uit de uiterwaarden en alles wat te water kon raken meegesleurd. Vooral bij zware bewolking was de rivier indrukwekkend, onder de lage bewolking leek hij breder en machtiger. Met veel geweld trok een woeste massa ijs en dingen voorbij. De ponten bleven zo lang mogelijk in de vaart, bijgestaan door ijsbrekers die probeerden te voorkomen dat de ijsschotsen aan elkaar vrozen en de rivier ging zitten. Het was een Titanenstrijd die elk jaar opnieuw door de mensen werd verloren. Als de rivier zat werd de ijsmassa in een lange strook geëgaliseerd en tegen betaling van een of twee cent kon men gebruik maken van het ijspad. Als kinderen maakten we de oversteek naast het pad, dat was leuker en het kostte niets. We moesten klauteren over de gladde ijsschotsen die hier en daar loodrecht overeind stonden.

In de zomertijd had ik thuis met een bijzonder fenomeen te maken. Clarence was voor de duivel niet bang, maar voor onweer had ze een onbeheersbare angst. Wanneer het 's nachts begon te onweren moesten we allemaal ons bed uit en ons aankleden. Mijn vader ging met een lauriertakje, waarvan het topje in wijwater werd gedompeld, zegenend door het huis om het voor brand te behoeden. Een vervelende bijkomstigheid was dat een onweersbui bij eb voor de rivier bleef hangen en later in de nacht bij vloed terugkwam. Dan moesten we allemaal weer het bed uit. Carla en ik besloten op een goeie dag niet meer met het circus mee te doen. We bleven ondanks dringende verzoeken en waarschuwingen in bed. We motiveerden onze beslissing met erop te wijzen dat we nog nooit een huis hadden gezien dat door blikseminslag was afgebrand. Bovendien zouden we onverhoopt nog genoeg tijd hebben om een jas aan te schieten en de woning te verlaten. Sindsdien zat mijn moeder bij onweer zonder Carla en mij met onze jassen op schoot. Mijn vader hield het koffertje met de verzekeringpolissen tussen zijn voeten. Volgens deed hij met Clarence mee om paniek bij haar te voorkomen.

Ik zat nog maar kort in de derde klas van het gym toen ik voor het eerst in mijn leven naar een concert ging. Met mijn ouders en Carla naar het Concertgebouw in Amsterdam. Buiten piano, de zang van Clarence en het kerkkoor had ik geen idee van concerten, opera of kamermuziek. Dat jaar maakten we geen